250660 ـ حکم تزریق و سرم برای روزه‌دار و تاثیر نیت در باطل شدن روزه

سوال

هنگامی که بیمار در کلینیک یا بیمارستان به نزد پزشک می‌رود نیتش چیست؟ آیا نیت او خوردن و نوشیدن است؟ نقش وی در عملیات درمان چیست؟ آیا او می‌تواند نوع و روش خاصی را برای درمان انتخاب کند یا روند درمان را تغییر دهد؟ حقیقت این است که بیمار وقتی به بیمارستان نزد پزشک می‌رود نیتش فقط درمان از بیماری یا مشکلی که متوجهش شده است و هنگامی که نزد پزشک می‌رود همه چیز را بدون بحث و مناقشه به او می‌سپارد، به جز برخی سوالات که دربارۀ سلامتی و بیماری‌اش می‌پرسد و پاسخ می‌دهد. در باب نیت اما نه بیمار در درخواست درمانش خواهان افطار و بطلان روزه است و نه پزشک وقتی درمان بیمار روزه‌دارش را می‌پذیرد قصد باطل کردن روزۀ او را دارد، بلکه این علما ـ بارک الله فیهم ـ بوده‌اند که تصمیم گرفته‌اند روزۀ بیمار هنگام استفادۀ برخی روش‌های معین توسط پزشک باطل می‌شود و برای مثال فتوا داده‌اند که تزریق در رگ روزه را باطل نمی‌کند، بدون آنکه تعیین کنند میزان مایع تزریق شده چقدر باید باشد تا روزه را باطل نکند و چقدر باشد تا باطل کند و در این حالت، حکمی که داده‌اند بدون ضابطه است. اما هنگامی که دربارۀ سرم قندی و نمکی سخن گفته‌اند شرط کرده‌اند که آیا آن محلول تغذیه‌ای است یا درمانی، و اگر تغذیه‌ای است باطل می‌کند و اگر درمانی است روزه را باطل نمی‌کند، اما با احترام شدیدم به این شرط باید بگویم این حرف با در نظر گرفتن این حقیقت که ما در بیمارستان هستیم و هر کاری که آنجا انجام می‌شود یک دستور پزشکی و برای درمان بیماران است، سخنی متناقض خواهد بود. منظورم این است که هر کاری که در بیمارستان صورت می‌گیرد نوعی درمان است، حتی اگر پزشک برای درمان بیمارش به مواد مغذی روی آورد چنانکه در درمان گرمازدگی تنها از سرم نمکین استفاده می‌شود تا بیماری که به سبب تهوع قادر به نوشیدن نیست و باطل کردن روزه‌اش را نمی‌پذیرد تا بعد از رمضان روزه گیرد، دوباره به سر حال آید؛ زیرا چیزی که باعث شده کارش به بیمارستان بکشد، کار او به عنوان کارگر ساختمان یا کارخانۀ فولاد بوده و اگر امروز روزه‌اش را بشکند باید فردا و همۀ روزهای دیگر نیز همین کار را انجام دهد.

پاسخ مفصل

الحمدلله.

اولا:

سخن فقها دربارۀ باطل کننده‌های روزه ارتباطی به نیت بیمار و نیت پزشک ندارد، بلکه باطل کننده‌ها یا به صورت مستقیم در شریعت نام برده شده‌اند یا به صورت قیاس بر مواردی که در نص نام برده شده و به عنوان باطل کننده شناخته شده‌اند.

از جمله مواردی که در نص آمده، خوردن و نوشیدن است همانطور که الله متعال می‌فرماید:

وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ أَتِمُّوا الصِّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ [بقره: ۱۸۷]

(و بخورید و بیاشامید تا رشتهٔ سفید فجر از رشتهٔ سیاه [شب] بر شما نمایان شود، سپس روزه را تا [فرا رسیدن] شب به اتمام رسانید).

که اینجا خوردن و نوشیدن را تا طلوع فجر مباح دانسته و سپس امر به خودداری از این موارد تا آغاز شب یعنی غروب خورشید کرده است.

بخاری (۱۹۰۳) از ابوهریره ـ رضی الله عنه ـ روایت کرده که رسول الله ـ صلی الله علیه وسلم ـ فرمودند: هر که سخن دروغ و عمل به آن را رها نکند الله نیز نیازی به این ندارد که او خوردن و نوشیدنش را ترک گوید.

و بخاری (۱۹۳۳) و مسلم (۱۱۵۵) از ابوهریره ـ رضی الله عنه ـ از پیامبر ـ صلی الله علیه وسلم ـ روایت کرده‌اند که فرمود: هرکس در حالی که روزه است فراموش کرد [که روزه است] و خورد یا نوشید، روزه‌اش را کامل کند زیرا الله او را غذا و آب داده است.

و دیگر ادله‌ای که نشان می‌دهد خوردن و نوشیدن در روز رمضان از باطل کننده‌های روزه است.

بسیاری از فقها هر چیزی را که از راه خوردن و نوشیدن و دیگر منافذ وارد جوف شود به خوردن و نوشیدن ملحق کرده‌اند.

و برخی نیز به آنچه در معنای خوردن و نوشیدن باشد مانند تزریق سرم و آمپول غذایی اکتفا کرده‌اند.

شکی در این نیست که آمپول‌ها و سرم‌ها همه‌اش به هدف درمان تزریق می‌شود اما برخی از این تزریقات مغذی است و به جای خوردن و نوشیدن انجام می‌شود و برخی نیز غیر مغذی نیست. اما محلول‌های قندی یا نمکی که از طریق رگ تزریق می‌شود مغذی است و روزه را باطل می‌کند به خلاف محلول شستشوی مثانه که باعث بطلان روزه نمی‌شود.

پیش‌تر دربارهٔ باطل کننده‌های روزه در پاسخ به سوال (38023) سخن گفته‌ایم که در آن آمده است:

«چهارمین مورد باطل کننده: هر آنچه در معنای خوردن و نوشیدن باشد.

که شامل دو مورد است:

۱ـ تزریق خون به روزه‌دار، مانند آنکه دچار خون‌ریزی شود و به او خون تزریق شود و این روزه را باطل می‌کند چرا که هدف از خوردن و نوشیدن خون‌سازی است.

۲ـ تزریق مواد مغذی که جایگزین غذا و آب شود زیرا این به منزلهٔ خوردن و نوشیدن است. (شیخ ابن عثیمین، مجالس شهر رمضان: ۷۰).

اما تزریقی که جایگزین خوردن و نوشیدن نیست و به هدف درمان است مانند پنی سیلین و انسولین، یا به هدف فعال سازی بدن انجام می‌شود، یا واکسن، اینها به روزه زیانی نمی‌رساند، چه از طریق ماهیچه انجام شود یا از طریق رگ. (فتاوی محمد بن ابراهیم: ۴/ ۱۸۹). اما به احتیاط نزدیک‌تر است که همهٔ این تزریقات در شب انجام شود.

شستشوی کلیه که لازم است در آن خون برای پاکسازی از بدن خارج شده و سپس بار دیگر همراه با مواد شیمیایی و غذایی مانند قند و املاح و دیگر مواد به بدن بازگردد، روزه را باطل می‌کند. (فتاوی اللجنة الدائمة: ۱۰/ ۱۹).».

در پاسخ به سوال شمارهٔ (233663) بیان کردیم که محلول نمک که به برخی از بیماران از طریق رگ تزریق می‌شود باطل کنندهٔ روزه است، زیرا در ضمن مواد غذایی قرار می‌گیرد (چرا که در بر گیرندهٔ املاح و مایعات است) و وارد جوف شده و بدن از آن بهره می‌برد.

در تعیین معنای مغذی و غیر مغذی شیخ ابن عثیمین ـ رحمه الله ـ می‌گوید: علما هر چیزی را که در معنای خوردن و نوشیدن است ـ مانند تزریقات مغذی ـ را به باطل کننده‌های روزه محلق کرده‌اند. مغذی چیزی نیست که بدن را سرزنده کند یا باعث درمان شود، بلکه منظور از آمپول و سرم مغذی چیزی است که جایگزین خوردن و نوشیدن است و بنابراین همهٔ تزریقاتی که کار خوردن و نوشیدن را انجام نمی‌دهند روزه را باطل نمی‌کنند، چه از طریق رگ یا از طریق ران یا هر جای دیگه انجام شود (مجموع فتاوی و رسائل العثیمین: ۱۹/ ۱۹۹).

خوب است اینجا نص بیانیهٔ مجمع فقه اسلامی که در دورهٔ دهم به تاریخ ۲۳ تا ۲۸ صفر ۱۴۱۸ برابر با ۲۸ ژوئن تا ۳ ژولای ۱۹۹۷ میلادی در جدهٔ عربستان سعودی برگزار شده را نقل کنیم:

«پس از اطلاع از پژوهش‌های عرضه شده در مجمع در خصوص موضوع باطل کننده‌های روزه در مجال درمان، و همینطور پژوهش‌ها و تحقیقات صادره از انجمن پزشکی نهم که سازمان علوم پزشکی اسلامی با همکاری مجمع و دیگر جهات در دار البیضاء واقع در پادشاهی مغرب به تاریخ ۹ تا ۱۲ صفر ۱۴۱۸ هجری برابر با ۱۷ ژوئن ۱۹۹۷ میلادی برگزار کرده و پس از شنیدن مناقشاتی که در این باره با حضور فقها و پزشکان صورت گرفت و با نظر به ادلهٔ کتاب و سنت و مطالعهٔ سخن فقها، این تصمیمات گرفته شد:

اولا: مواردی که از جملهٔ باطل کننده‌های روزه به شمار نمی‌آید:

۱ـ قطره‌ی چشمی، قطره‌ی گوشی یا شوینده‌های گوش یا قطره‌ی بینی و اسپری بینی در صورتی که جلوی وارد شدن آن به حلق گرفته شود.

۲ـ قرص‌هایی که برای علاج آنژین صدری و دیگر موارد به صورت زیرزبانی استفاده می‌شود، در صورتی که از بلعیدن آنچه به حلق نفوذ کرده خودداری شود.

۳ـ آنچه وارد واژن می‌شود، مانند شیاف یا شستشو دهنده یا کلوپوسکوپی یا انگشت برای معاینه‌ی پزشکی.

۴ـ وارد کردن آندوسکوپ یا آی یودی و مانند آن به رحم.

۵ـ آنچه وارد مجرای ادار مرد و زن می‌شود، مانند کاتتر (لوله‌ی باریکی که وارد مجرای ادرار می‌کنند) یا سیستوسکوپی (آندوسکوپی داخل مثانه) یا ماده‌ی حاجب اشعه، یا دارو و محلول شستشوی مثانه.

۶ـ خالی کردن داخل دندان، کشیدن دندان، جرم گیری دندان، یا استفاده از مسواک و خمیر دندان اگر از بلعیدن آنچه به حلق رسیده خودداری شود.

۷ـ آب در دهان زدن و غرغره و اسپری علاج موضعی دهان در صورت خودداری از بلعیدن آنچه به حلق رسیده.

۸ـ آمپول‌های درمانی پوستی یا عضلانی یا وریدی به استثنای سرم و آمپول تغذیه‌ای.

۹ـ گاز اکسیژن.

۱۰ـ گازهای تخدیر (بی‌حسی) در صورتی که به بیمار محلول مغذی (سرم) داده نشود.

۱۱ـ آنچه از طریق جذب پوستی وارد بدن می‌شود، مانند کرم‌ها و مرهم‌ها و برچسب‌های درمانی حاوی مواد دارویی یا شیمیایی.

۱۲ـ وارد کردن دستگاه کاتتر به شرایین برای تصویربرداری یا علاج رگ‌های قلبی یا دیگر اعضای بدن.

۱۳ـ وارد کردن دستگاه درون‌بین از خلال دیواره‌ی شکم برای معاینه‌ی احشا یا انجام عمل جراحی.

۱۴ـ برداشت نمونه از کبد یا دیگر اعضاء اگر نیازمند زدن سرم نباشد.

۱۵ـ آندوسکوپی معده در صورتی که بیمار نیاز به دریافت سرم یا مواد دیگری نداشته باشد.

۱۶ـ وارد کردن دستگاه یا مواد درمانی به مغز یا طناب نخاعی.

۱۷ـ استفراغ غیر عمد، به خلاف استفراغ عمدی که مبطل روزه است.

ثانیا: شایسته است که پزشک مسلمان به بیمارش توصیه کند تا مواردی را که به تاخیر انداختن آن زیانی ندارد به بعد از افطار محول نماید (تا آنکه احیانا در صحت روزه‌اش تاثیر نگذارد)».

(مجلۀ مجمع فقه اسلامی)

ثانیا:

کارگری که بر اثر گرما و خورشید اذیت می‌شود مانند کسانی که روی ساختمان یا در کارگاه آهنگری و کارخانۀ فولاد کار می‌کنند اجازۀ خوردن روزه را ندارد مگر آنکه به درجه‌ای از سختی برسد که ترس از جان یا بیماری کند که در این حالت نیز باید از شب نیت روزه داشته باشد و صبح را با روزه شروع کنند و اگر دچار مشقت شدید شد در این حالت می‌تواند به اندازه‌ای که خطر را از خود دور کند چیزی بخورد و سپس بقیۀ روز را چیزی نخورد و آن روز را قضا کند.

اما این گفته که در ادامۀ سال فرصتی برای قضا نخواهند داشت صحیح نیست زیرا می‌تواند در مرخصی خود روزه بگیرد یا برای این هدف مرخصی بگیرد.

این کارگر اگر از سرم قندی یا نمکی استفاده کند فایده‌ای برایش ندارد زیرا روزه‌اش چنانکه بیان شد باطل شده و کارش نوعی حیله‌گری حرام است.

برای همین در فتاوى اللجنة الدائمة للإفتاء (۱۰/ ۲۵۲) آمده است: درمان از طریق تزریق عضلانی و وریدی در روز رمضان برای روزه‌دار جایز است و جایز نیست که روزه‌دار در روز رمضان از تزریق تغذیه‌ای استفاده کند زیر این کار در حکم خوردن و نوشیدن است و استفاده از این سرم‌ها نوعی حیله‌گری برای روزه‌خواری در رمضان است و اگر ممکن بود که همین سرم‌ها را به هنگام شب در عضله و رگ استفاده کند بهتر است.

برای موضوع روزه در کارهای سخت به پاسخ سوال (12592) و (43772) مراجعه نمایید.

ثالثا:

نیت در این باب ممکن است به صورت معکوس وارد شود، و آن نیز به صورت حیله‌گری به این صورت که هر کس نیتش این باشد که برای روزه نگرفتن سفر کند هم سفر و هم روزه نگرفتن برایش حرام است به خلاف کسی که نیتش از سفر چیز دیگری است.

در کشاف القناع (۲/ ۳۱۲) که از کتب حنابله است آمده است: «اگر سفر کرد تا روزه نگیرد هر دو کار یعنی سفر و روزه نگرفتن برایش حرام است زیرا سفرش علتی ندارد جز روزه نگرفتن. اما حرمت روزه نگرفتنش برای این است که عذری ندارد و حرمت سفر برای این است که اینجا سفر وسیلۀ روزه نگرفتنِ حرام است». با تصرفی اندک.

والله اعلم